

The image shows the top of a classical building facade. At the very top is a bronze statue of a muscular man holding a large globe above his head. Below this is a triangular pediment containing a detailed white marble relief sculpture. The relief depicts a central female figure, likely a personification of Justice or Liberty, surrounded by various figures, including a man with a staff and a woman with a child. The background of the relief is filled with intricate carvings. The sky is a clear, bright blue.

SPOREN VAN SLAVERNIJ

in het Koninklijk Paleis Amsterdam

SPOREN VAN SLAVERNIJ

in het Koninklijk Paleis Amsterdam

Voorwoord

Claudia Hörster, directeur Koninklijke Verzamelingen

In 1863 maakte de Nederlandse regering wettelijk een einde aan de trans-Atlantische slavernij. Evenwel laat eeuwenlange slavernij en koloniale geschiedenis sporen na in het verleden en het heden. Het is een geschiedenis die ons allemaal aangaat en helaas nog steeds voelbaar is, waaronder in de vorm van racisme en discriminatie. Koning Willem-Alexander zei hierover: "Zolang er mensen in Nederland leven die dagelijks de pijn van discriminatie voelen, werpt het verleden nog zijn schaduw over onze tijd en is het nog niet voorbij."

Het Koninklijk Paleis werd in de zeventiende eeuw gebouwd als het stadhuis van Amsterdam, destijds de belangrijkste handelsstad van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Bouwheren en kunstenaars, dichters en denkers creëerden het 'achtste wereldwonder': een gebouw zo ingenieus, zo monumentaal en zo mooi dat het iedereen betoverde, en het dat nog steeds doet. Met het gebouw presenteerde Amsterdam zich als het centrum van het universum. In de Burgerzaal ligt de wereld letterlijk aan de voeten van de Amsterdamse Stedenmaagd: in de vloerkaarten blinken verre oorden in het licht. Oorden die samen getuigen van een wereldomspannend netwerk, gestoeld op overzeese handel. Ook dit gebouw werd deels bekostigd met de inkomsten uit deze handel, die gebruik maakte van de overheersing, uitbuiting en slavernij van mensen. Het koloniale systeem was en bleef onlosmakelijk verbonden met de vooraanstaande positie van Amsterdam en bracht tegelijkertijd generaties lang ondenkbaar onrecht.

Het hele gebouw geeft in steen en verf morele lessen mee over wijs bestuur dat vrede en welvaart brengt: 'wees rechtvaardig', 'luister naar advies', 'laat je niet omkopen', 'koester de vrede en de vrijheid!' Dit hoge beginsel was toen niet alleen de trots van Amsterdam, maar die van het hele land. Tijdens de Tachtigjarige Oorlog kwam de Republiek in opstand tegen Spanje. Ze veroverde haar vrijheid, een strijd die Willem van Oranje in 1580 rechtvaardigde door de barbaarsheid en wreedheid van het Spaanse kolonialisme te benadrukken. Terwijl de Republiek trots de opstand tegen dit onrecht bezong, en vrijheid een vooraanstaand beginsel werd van de Nederlandse identiteit, beging zij zelf wrede daden van verovering, onderdrukking en uitbuiting in de Oost en de West. Het is verwarrend om te zien hoe de morele lessen over vrede, vrijheid en rechtvaardigheid in dit gebouw zwijgen over de vrijheidsberoving en onrechtvaardigheid die dit mogelijk maakte. Hier klinkt een dubbele moraal. Het is niet makkelijk te begrijpen dat de geniale geesten die dit 'wereldwonder' wisten te bewerkstelligen de ogen ervoor sloten dat de normen en waarden waarop zij zo trots waren op hetzelfde moment geschonden werden in hun eigen rijk-in-opbouw.

Met dit boekje in handen kijken we met andere ogen naar het gebouw, zijn geschilderde verhalen en geschiedenis in steen. In zijn beknopte vorm heeft het boekje niet de ambitie om volledig te zijn, noch om recht te kunnen doen aan de diepgang van de beeldtaal in het gebouw en de koloniale geschiedenis van Nederland. Het is *we/* een aanmoediging om de blik te richten op onderbelichte sporen van slavernij die elf auteurs vanuit hun eigen expertise kort in context plaatsen. Zo zien wij dingen die we daarvoor nooit eerder hebben gezien. Het is misschien niet altijd makkelijk om geconfronteerd te worden met de wreedheid van onze gedeelde geschiedenis, maar zoals de Koning zei: "Onze geschiedenis bevat veel om trots op te zijn. Tegelijkertijd biedt ze ook leerstof om fouten te erkennen en in de toekomst te vermijden. We kunnen het verleden niet herschrijven. We kunnen wel samen proberen ermee in het reine te komen. Dat geldt ook voor het koloniale verleden. Het heeft geen zin om wat gebeurd is door de bril van onze tijd te veroordelen en te diskwalificeren. Simpelweg historische objecten en symbolen verbannen is beslist ook geen oplossing. In plaats daarvan is een gezamenlijke inspanning nodig die dieper gaat en langer duurt. Een inspanning die ons verbindt in plaats van verdeelt."

Inleiding

Marjan Pantjes, junior conservator Koninklijk Paleis Amsterdam

Dit is het grootste en meest toonaangevende gebouw uit de zeventiende eeuw, dat ook nu nog een van de belangrijkste monumenten van Nederland is. Tegenwoordig is het een Koninklijk Paleis. Z.M. Koning Willem-Alexander ontvangt hier gasten bij officiële staatsbezoeken en er vinden symposia en koninklijke prijsuitreikingen plaats. Aanvankelijk had dit gebouw een andere functie: in de zeventiende en achttiende eeuw was dit het stadhuis van Amsterdam. In 1808, tijdens de Franse Tijd in Nederland, maakte Lodewijk Napoleon van het stadhuis zijn paleis.

In de stadhuisperiode was Nederland geen koninkrijk, maar de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. De zeven gewesten en de grote steden van de Republiek hadden lokaal veel zeggenschap, maar werden daarnaast ook centraal bestuurd vanuit de Staten-Generaal. Het rijkste en machtigste gewest van de Republiek was Holland, met als voornaamste stad Amsterdam.

De eerste steen van dit voormalige stadhuis van Amsterdam werd gelegd op 28 oktober 1648. Een belangrijk moment – in mei 1648 eindigde de Tachtigjarige Oorlog met Spanje met de Vrede van Münster. Amsterdam speelde een belangrijke rol in de onderhandelingen die leidden tot de onafhankelijkheid van de Republiek. Het stadhuis werd een ode aan de overwinning op Spanje en een symbool van die vrede.

Met dit gebouw presenteerde Amsterdam zich halverwege de zeventiende eeuw bovendien als machtige handelsstad. De Republiek had zich ontwikkeld tot de spil van een internationaal handelsnetwerk. Naast de bestaande Oostzeehandel ontstonden er routes naar Afrika, Azië en Amerika, onder de vlaggen van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) en de West-Indische Compagnie (WIC). De rijkdom uit wingebieden overzee vloeiden terug naar de Republiek en zorgde hier voor grote welvaart. Echter, deze wereldhandel en de rijkdom die er uit voortkwam kan niet los gezien worden van de handel in tot slaaf gemaakte mensen, slavernij en dwangarbeid. Elementen van dit systeem zijn zo met het gebouw verweven.

BURGERZAAL

Een Europees perspectief

Bert Brouwenstijn

In de vloer van de Burgerzaal liggen drie grote marmeren kaarten. Naast de middelste kaart van de noordelijke sterrenhemel zijn twee kaarten met het westelijk en oostelijk halfrond van de wereld te zien.

Op de kaarten van het westelijk en oostelijk halfrond staan messing stippen. Je moet goed kijken: niet alle stippen zijn even goed zichtbaar. Een aantal stippen laat hoofdsteden zien. Op het oostelijk halfrond is Amsterdam bijvoorbeeld duidelijk aangemerkt. Andere stippen markeren handelsposten van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC), zoals Kaap de Goede Hoop (het huidige

Kaapstad) in Zuid-Afrika en Batavia (nu Jakarta) in Indonesië. Kaap de Goede Hoop was een tussenstation voor VOC-schepen die van en naar Azië voeren. Er werden voorraden ververst en schepen gerepareerd. Batavia was van 1619 tot 1799 het hoofdkwartier van de VOC en van cruciaal belang voor het bewind over de handel in de Oost.

Om de overzeese belangen te kunnen waarborgen hadden de VOC en de WIC gedetailleerde kaarten nodig. Beiden hadden dan ook de beste cartografen in dienst. Rond 1652 kreeg de voornaamste cartograaf van de VOC, Joan Blaeu, opdracht van het Amsterdamse stadsbestuur om vloerkaarten voor de Burgerzaal te vervaardigen. Vanwege zijn betrokkenheid bij de VOC beschikte Blaeu over de destijds meest actuele en gedetailleerde (zee)kaarten. Deze kon hij gebruiken voor zijn ontwerp.

Blaeus zeventiende-eeuwse vloerkaarten sleten snel. De kaarten van de twee halfronden die nu in de vloer liggen zijn vervangende exemplaren uit de achttiende eeuw. Ook toen werden de laatste geografische inzichten gebruikt. De nog niet verkende of de voor de VOC en WIC van minder belang zijnde gebieden, zoals de oostkust van Australië en het noordwesten van Noord-Amerika, zijn niet gedetailleerd weergegeven of zelfs weggelaten.

De stippen en detaillering in de kaarten tonen de handelsbelangen van Amsterdam en de Republiek. De rijkdom die werd vergaard door de handel in specerijen en andere goederen, en ook de handel in tot slaaf gemaakte mensen, ging gepaard met ernstige onderdrukking van de inheemse bevolking en van de tot slaaf gemaakte mensen die vanuit Afrika en Azië naar de Amerika's werden getransporteerd. Deze kaarten geven zo niet alleen een overzicht van de toenmalig bekende wereld vanuit een Europees perspectief, zij zijn ook een voorbeeld van hoe de Republiek zichzelf zag als heerser over de, vaak nietsontziende, overzeese handel.

BURGERZAAL

Driehoekshandel

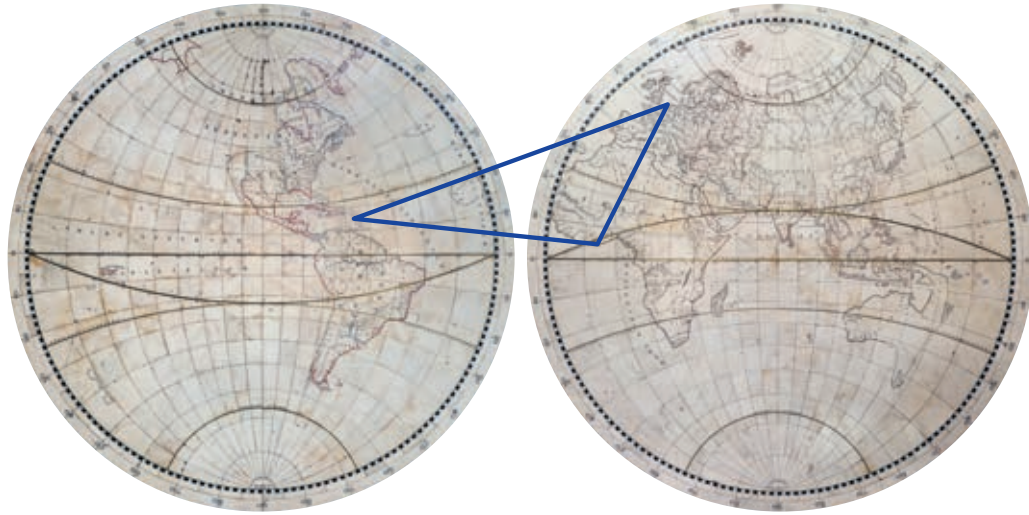
Leo Balai

Op de vloerkaart van het westelijk halfrond is, rechts boven het midden, Curaçao weergegeven. In 1634 werd Curaçao door de Nederlandse Republiek veroverd. Het eiland diende als opslagplaats om slaven door te verkopen naar omliggende Spaanse eilanden en het vasteland van Zuid-Amerika. De Nederlandse slavenhandel die plaatsvond tussen 1623 en 1815 was georganiseerd als de zogenaamde driehoekshandel, naar de drie zijden van een driehoek.

De eerste zijde betrof het vervoer van goederen voor verkoop naar West-Afrika, zoals textiel, drank, ijzer, messen, spiegels en kaurischelpen. In die tijd werden de gebieden in Afrika vernoemd naar de belangrijkste handel die daar plaatsvond, zoals de Peperkust, waar een soort zwarte peper werd gekocht (Liberia), de Ivoorkust (Ivoorkust), de Goudkust (Ghana) en de Slavenkust (Togo, Benin en delen van Nigeria). Aan de Slavenkust konden slaven alleen met kaurischelpen betaald worden. Een slaaf kostte ongeveer vijfenvijftig kilo aan schelpen. Een belangrijke handelspost was het Fort Elmina in Ghana. Daar kocht men onder andere Afrikanen voor de plantages, voornamelijk in Suriname.

De tweede zijde van de driehoek betrof het vervoer van de Afrikaanse gevangenen naar kopers in het Caribische gebied. Vanwege het meedogenloze arbeidsstelsel op de plantages leefden de slaven niet lang, zodat steeds opnieuw mensen uit Afrika moesten worden aangevoerd. Na het verbod op slavenhandel in 1815 werd de slavernij zelf pas in 1863 afgeschaft. In Suriname werden ongeveer 215.000 mensen als slaven ingevoerd. Bij de afschaffing van de slavernij waren er nog 34.443 over. Door de grote sterfte was de bevolking niet toe- maar afgenomen.

Na de verkoop van slaven in Zuid- en Midden-Amerika, werden lucratieve goederen gekocht zoals suiker, katoen en hout. De reis terug naar Europa was de derde zijde en maakte de driehoek compleet.

De route van de driehoekshandel in goederen en tot slaaf gemaakte mensen.

Detail van Amerika met het eiland Curaçao op het westelijk halfrond.

BURGERZAAL

Het element Vuur

Elmer Kolfin

De hoeken van de bogen die van de Burgerzaal naar de galerij leiden, zijn versierd met vrouwfiguren die de elementen Aarde, Water, Vuur en Lucht voorstellen. Bij de weergave van Vuur, rechts in de boog schuin onder het beeld van Atlas, verrast beeldhouwer Artus Quellinus ons. Traditioneel is de feniks links, de mythische vogel die verbrandt en uit haar as herrijst. Maar totaal nieuw is de vrouw; hij gaf haar een Afrikaans uiterlijk terwijl het gebruikelijk was om Vuur weer te geven als een witte vrouw in een klassiek gewaad.

Dat deed hij niet alleen vanwege de artistieke uitdaging om een zwarte vrouw in wit marmer uit te drukken. Het was ook een geleerde verwijzing naar de mythe van de jonge Phaëton, die de zonnewagen van Apollo wilde besturen. Maar hij was niet sterk genoeg en hij tuimelde eruit. Onbestuurbaar scheerde de bloedhete wagen vlak langs de aarde en schroeide daar alle mensen zwart. Dat was volgens de mythe in Afrika. Het continent Afrika werd sinds 1600 vaak als zwarte vrouw weergegeven. Quellinus heeft Vuur en Afrika dus gecombineerd tot één.

Daarmee verwezen de burgemeesters die dit werk besteld hadden, niet alleen naar de klassieke oudheid en de elementen maar ook naar hun eigen tijd en de handel. In hun ogen was Afrika immers een plek waar de Republiek grote rijkdom kon verwerven, aanvankelijk met handel in goud en ivoor, maar sinds de tijd waaruit dit beeld stamt, begin jaren vijftig van de zeventiende eeuw, ook steeds meer met slavenhandel.

TROONZAAL

Afro-Amsterdammers op het stadhuis in ondertrouw

Mark Ponte

Sinds 1808 wordt deze zaal de Troonzaal genoemd. Echter, toen dit gebouw nog het stadhuis van Amsterdam was, was dit de Schepenzaal, de plek waar de schepenen recht spraken. Een aantal schepenen had nog een taak: als Commissarissen van Huwelijks Zaken registreerden zij koppels die in ondertrouw gingen. Iedereen die in Amsterdam wilde trouwen was verplicht eerst in ondertrouw te gaan. Vanaf 27 oktober 1656 gebeurde dat op het stadhuis, in de kamer voor Huwelijks Zaken, daarvoor in de Oude Kerk. Trouwen kon ook in deze zaal: twee keer per week was de lage ruimte achter de rijkversierde bogen daarvoor beschikbaar.

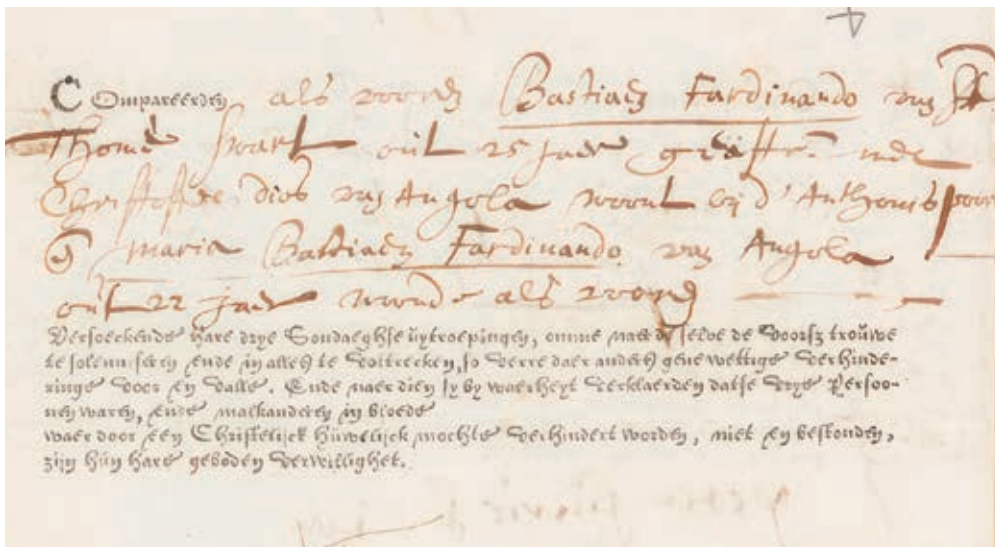
Dankzij de ondertrouwregisters weten we van het bestaan van een kleine Zwarte gemeenschap in Amsterdam. Op 17 maart 1657 ging voor het eerst een Afro-Amsterdams echtpaar op het stadhuis in ondertrouw: Bastiaan en Maria Fardinando. Bastiaan was afkomstig van het West-Afrikaanse eiland St. Tomé en Maria uit Angola.

Verschillende Zwarte families uit uiteenlopende gebieden als Angola, Brazilië en Kaapverdië woonden halverwege de zeventiende eeuw in de omgeving van het huidige Waterlooplein. Mede omdat slavernij in Amsterdam formeel niet bestond lukte het velen van hen om een onafhankelijk bestaan op te bouwen in de stad. Afro-Amsterdamse vrouwen werkten onder meer in de huishouding, terwijl de mannen over het algemeen zeeman of soldaat waren.

Vanaf het einde van de zestiende eeuw hebben er altijd mensen van Afrikaanse afkomst in Amsterdam gewoond. Sterker, hier woonden mensen van over de hele wereld. Dit is goed te zien op de tekening van Jacob van der Ulft. Tussen de talloze mensen op de Dam staat bij een marktkraampje ook een Zwarte Amsterdammer. Zulke tekeningen en schilderijen waren populair en beeldden het internationale karakter van de stad uit.

De markt op de Dam, 1653, Jacob van der Ulft, collectie: Stadsarchief Amsterdam.

De ondertrouwakte van Bastiaan en Maria Fardinando, 1657, collectie: Stadsarchief Amsterdam.

Festoen met exotische schelpen, waaronder kaurischelpen, in de Zuidoost-galerij.

16 Festoen met een papegaai, bloemen, vruchten en druiven in het portaal naar de Zuidoost-galerij.

GALERIJEN

Indruk maken met tropische planten en dieren

Tinde van Andel

Wie in de Burgerzaal en de Galerijen omhoog kijkt, ziet weelderige slingers met planten en dieren. Deze festoenen zijn uit marmer gehouwen door Artus Quellinus rond 1655, als decoratie voor dit gebouw. Een knap staaltje beeldhouwkunst: hoe moeilijk is het om een opengebarsten granaatappel uit steen te bikken?

Naast Nederlandse kropsla en eikenbladeren zie je ook exotische citroenen, tulpen, maiskolven, schelpen, zeeschildpadden en papegaaien, die in de zeventiende eeuw alleen bij een handjevol landgenoten bekend waren. Zonnebloemen, bonen en mais waren toen nog maar kortgeleden uit Centraal-Amerika meegebracht. Opgezette apen en tropische schelpen waren destijds een fortuin waard. Kaurischelpen werden door Nederlandse slavenhandelaars zelfs als betaalmiddel gebruikt in West-Afrika. Immers, behalve in tropische planten en dieren handelde Amsterdam ook in mensen.

Ananassen zijn ook terug te vinden op de festoenen. Deze waren eveneens waardevol en werden alleen aan de hoge adel geserveerd. Quellinus heeft de vrucht waarschijnlijk niet in het echt gezien: de schubben zijn te groot en de bladeren kloppen niet. Welke bronnen zou de beeldhouwer hebben gebruikt om de tropische flora en fauna af te beelden?

Van 1630 tot 1654, vlak voor en tijdens de bouw van het Amsterdamse stadhuis, had de Republiek een kolonie in noordoost Brazilië, met suikerplantages waarop tot slaaf gemaakte Afrikanen moesten werken. Gouverneur-generaal Johan Maurits had een groep wetenschappers en kunstenaars meegenomen om de Braziliaanse flora en fauna te beschrijven. Zo ook de schilder Albert Eckhout, die in 1644 terugkeerde naar de Republiek. Zijn stillevens van Braziliaanse vruchten werkte hij uit in modellen voor wandtapijten. Hij werkte in de Amersfoortse werkplaats van Jacob van Campen, de architect van het stadhuis en opdrachtgever van Quellinus. Wellicht deed de beeldhouwer via Van Campen zijn inspiratie voor de festoenen op.

GALERIJEN

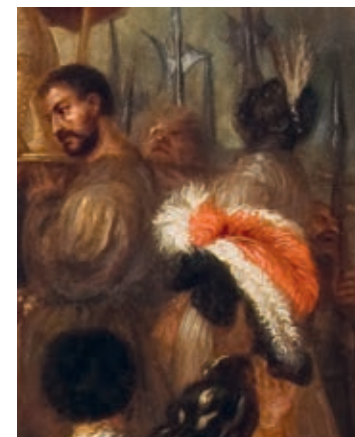
Zwarte Bataaf

Elmer Kolfin

Op dit schilderij van Jan Lievens uit 1661 staat een zwarte man. Rechts helpt hij het schild hoog te houden waarop een leider van de Bataafse Opstand staat. Hij heeft een hoofdband om waaraan een soort veer is bevestigd. De Bataafse Opstand was een strijd van de oude Bataven tegen de Romeinen in het jaar 60 na Christus. In de zeventiende eeuw werden de Bataven gezien als de voorouders van de Nederlanders.

Nu wist het zeventiende-eeuwse publiek best dat er in de Romeinse tijd nog geen zwarte Nederlanders waren. Zijn aanwezigheid had dus een speciale betekenis. Waarschijnlijk verwijst de man dan ook naar de overzeese expansie van de Republiek, en wellicht meer precies naar haar slavenhandel. Die kwam in de tijd van de bouw en decoratie van het Amsterdamse stadhuis sterk op en werd steeds meer beschouwd als een pijler van de Nederlandse rijkdom. Die rijkdom is binnen en buiten het gebouw goed te zien. In opdracht van de burgemeesters laat Lievens ons geloven dat de man zijn spierkracht vrijwillig inzet. Niets is minder waar.

Maar om waarheid gaat het niet in dit soort schilderijen. Die tonen wat de leiders graag wilden dat het publiek zou geloven. We kijken naar propaganda uit de zeventiende eeuw. Die is in dit geval extra wrang want de Bataafse Opstand werd stevast voorgesteld als een vrijheidsstrijd. De Nederlanders duldden zelf geen onderdrukking, maar de slavernij die zij aan andere volken oplegden, werd verbloemd.

Een zwarte man helpt het schild te dragen. 19

OUD RAADZAAL

Zwarte aanwezigheid in Flinck en Bol

Imara Limon

De twee enorme schilderijen in deze Oud Raadzaal, ook het burgemeesters-vertrek genoemd, zijn halverwege de zeventiende eeuw speciaal voor boven de schouwen gemaakt. Govert Flinck maakte het schilderij *De onomkoopbaarheid van Manius Curius Dentatus* in 1656. Hier wordt iemand omgekocht. Althans, de Samnieten doen een poging door de Romeinse leider Manius Curius Dentatus gouden munten aan te bieden. Met een simpele raap in zijn hand toont hij echter dat hij zich niet zal laten verleiden. Een zwarte jongen in de rol van bediende houdt de kist met goud vast en vertolkt daarmee de kwade corrumperende invloed.

Ferdinand Bol schilderde *De onverschrokkenheid van Gaius Fabricius Luscinus* (1656) dat tegenover het werk van Flinck hangt. Als je goed kijkt, zie je ook hier een zwarte figuur. Hij zorgt, als olifantbegeleider, dat het dier op het juiste moment ten tonele kan verschijnen op commando van koning Pyrrhus, die consul Fabricius wil laten schrikken en intimideren. Maar Fabricius blijft onverschrokken staan. Ook in Bols schilderij symboliseert een zwarte figuur dus de foute kant, in dit geval de intimidatie.

In deze zaal gaat het om de moraal van Romeinse voorbeelden waar Amsterdamse burgemeesters zich aan konden spiegelen. De zwarte figuren spelen daarbij steeds een cruciale rol als bijfiguren, types, die ook nog exotisch zijn neergezet: de associatie met goud dat van ver komt en de half ontklede figuur die een wild dier temt. Daaronder zit het racistische idee dat 'de exotische Ander' bedreigend is. Zijn we ons vandaag de dag bewust van deze beeldtaal en de invloed daarvan op ons handelen?

Sociëteit van Suriname

Karwan Fatah-Black

In 1683 werd hier de Sociëteit van Suriname opgericht, een samenwerking tussen de West-Indische Compagnie (WIC), de stad Amsterdam en de familie Van Aerssen van Sommelsdijck. Elk van deze drie partijen werd zo voor eenderde eigenaar van de kolonie Suriname. Zij leverden bovendien directeuren die het bestuur van de kolonie vormden. Tijdens de eerste vergaderingen van de Sociëteit, die later verplaatste naar het West-Indisch Binnenhuis aan de Singel, werd besproken wie er als gouverneur naar Suriname zou gaan en naar welke Afrikaanse regio's slavenscheppen gestuurd zouden worden.

Nadat het in het midden van de zeventiende eeuw was mislukt om een Zuid-Atlantisch koloniaal rijk op te bouwen met Brazilië als centrum, was het ruim twintig jaar gedaan met de koloniale ambities van de Amsterdamse elite. De WIC verlegde de handelsactiviteiten, en dan met name de slavenhandel, maar niet langer naar de eigen koloniën. Het besturen van een kolonie was ingewikkeld en duur gebleken. Toch keerde de belangstelling voor koloniaal bestuur terug. De Zeeuwen hadden in 1667 Suriname veroverd en ondanks dat het Zeeuwse bestuur tegen veel weerstand aanliep, keken de Amsterdammers met belangstelling naar de opbouw van deze winstgevende suikerkolonie. Ze eisten bij de Zeeuwen dat ook zij toestemming zouden krijgen om naar Suriname te varen.

Niet lang daarna probeerde Zeeland het bestuur van Suriname af te stoten. Voor Amsterdam diende zich een kans aan om van Suriname een 'tweede Brazilië' te maken. De stad liet onderzoeken of er belangstelling was voor de kolonie Suriname en diverse kooplieden, scheepsbouwers en andere ondernemers gaven aan dat ze brood zagen in de mogelijkheid om een eigen kolonie te besturen. Dit resulteerde in de oprichting van de Sociëteit van Suriname. Daarmee werd mensenhandel en het als eigendom beschouwen van zwarte mensen deel van het bestuurlijke portfolio van vooraanstaande Amsterdammers. Wat lange tijd beperkt was gebleven tot de WIC werd zo deel van het takenpakket van het stadsbestuur.

Wapenschild van de Sociëteit van Suriname met de wapens van de drie participanten van de Sociëteit: de WIC, de familie Van Aerssen van Sommelsdijck en de stad Amsterdam, 1720, Bernard Picart, collectie: Rijksmuseum Amsterdam.

BURGEMEESTERSKAMER

De rol van de Amsterdamse burgemeesters

Pepijn Brandon

De burgemeesters van Amsterdam die hier in de Burgemeesterskamer kantoor hielden, waren zich terdege bewust van hun macht als vertegenwoordigers van de grootste, rijkste en politiek invloedrijkste stad van de Nederlandse Republiek. Zij drukten met hun beleid een stempel op de wereldpolitiek. Hun alledaagse bezigheden waren nauw verbonden met kolonialisme en slavernij. Waar de burgemeesters vonden dat de belangen van Amsterdamse kooplieden in het geding waren, bemoeiden zij zich actief met de politiek van de staat.

In talloze gevallen verhieven Amsterdamse burgemeesters hun stem. Dit was bijvoorbeeld het geval in de zomer van 1664. In het jaar daarvoor had de pas opgerichte Engelse Royal African Company aanvallen uitgevoerd op Nederlandse steunpunten aan de kust van West-Afrika. De door de West-Indische Compagnie (WIC) beheerde forten en eilanden speelden een hoofdrol in de goederenhandel op West-Afrika, maar ook in de slavenhandel. De WIC vroeg militaire ondersteuning om de Engelsen te verdrijven. Via diverse kanalen zetten de Amsterdamse burgemeesters zich ervoor in dat viceadmiraal Michiel de Ruyter met zijn vloot de WIC-vestingen zou heroveren. Dit gebeurde en leidde mede tot het begin van de Tweede Engels-Nederlandse Oorlog.

Het veiligstellen van de Amsterdamse handelsbelangen was in tijden van oorlog vaker een belangrijke inzet. Zo ook in de achttiende eeuw. In de slotfase van de Spaanse Successieoorlog (1701-1713) probeerden de burgemeesters met man en macht te voorkomen dat Nederlandse handelaren werden uitgesloten uit het zogeheten *asiento de negros*, een lucratief contract voor slavenhandel naar de Spaanse koloniën.

De Oranjes en de koloniën

Gert Oostindie

Die jonge vrouw is de achttienjarige koningin Wilhelmina, geschilderd ter gelegenheid van haar inhuldiging in 1898. Het portret ademt majesteitlijke grandeur – en daar behoort uitdrukkelijk ook de koloniale dimensie bij. Het hing in het paleis van de gouverneur-generaal in Nederlands-Indië en in de achtergrond is het wapen van Batavia dan ook goed te zien. De vorstin verbeeldt de eenheid van Nederland en de koloniën, net als haar voorgangers dat deden.

In de zeventiende en achttiende eeuw speelden de stadhouders van Oranje-Nassau een belangrijke rol in het landsbestuur van de Nederlandse Republiek. Zij waren dus ook betrokken bij het koloniale beleid en daarmee bij slavenhandel en slavernij.

Na de Franse tijd (1795-1813) werd Nederland een monarchie. Koning Willem I hechtte groot belang aan de koloniën. De grondwet van 1815 ver-

Inhuldigingsportret van Koningin Wilhelmina in de Justitiekamer, 1900, Pieter Josselin de Jong, collectie: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

trouwde hem het 'opperbestuur' van de koloniën toe. Dat voorrecht werd in 1848 ingetrokken, tijdens het koningschap van Willem II. Voortaan was het koloniale bestuur een zaak van parlement en regering. Maar de Oranjes behielden belangen in de koloniën en werden goed op de hoogte gehouden van wat daar speelde.

Koning Willem I oefende zijn 'opperbestuur' met overtuiging uit. Het voor Nederland uitermate winstgevend Cultuurstelsel (1830-1870) kwam mede op zijn initiatief tot stand. Koning Willem II en koning Willem III waren minder direct betrokken, maar ondersteunden het koloniale beleid zonder merkbare reserves. De afschaffing van de slavernij in Nederlands-Indië in 1860, en Suriname en de Caribische eilanden in 1863, hebben zij niet tegengewerkt, maar evenmin actief bevorderd. Wrange ironie: het Cultuurstelsel, gebaseerd op gedwongen werk van Javaanse boeren, bekostigde onder meer de compensatie – aan de slavenhouders! – voor de afschaffing van de Caribische slavernij.

Koningin-moeder Emma en koningin Wilhelmina waren overtuigde aanhangers van het kolonialisme, met inbegrip van hard militair optreden. Wilhelmina bleef zich lang sterk maken voor het behoud van Nederlands-Indië. Onder koningin Juliana namen Indonesië en Suriname in respectievelijk 1945 (met de soevereiniteitsoverdracht in 1949) en 1975 afscheid van het Koninkrijk. Alleen de Caribische eilanden bleven onderdeel van het Koninkrijk.

De huidige koning Willem-Alexander is, net als zijn moeder Beatrix, sterk betrokken bij de Caribische eilanden en ook bij het debat over het koloniale en slavernijverleden van Nederland – met inbegrip van de rol van het Huis Oranje-Nassau in die geschiedenis.

Portretten van Koning Willem I en Koning Willem II, 1835 en ca. 1840-1850, Jan Adam Kruseman, collectie: Koninklijke Verzamelingen.

Persoonlijke belangen burgemeesters

Pepijn Brandon

Hier vergaderde in de zeventiende en achttiende eeuw de vroedschap, een raad van 36 burgers die advies gaf aan de vier burgemeesters van Amsterdam. De wapenschilden van vroedschapsleden aan de wand illustreren de nauwe verwevenheid van de stedelijke politiek met de familiebelangen van deze regenten. Burgemeesters en vroedschapsleden waren veelal kooplieden en financiers afkomstig uit een klein groepje families. Zij lieten zich er zonder gêne op voorstaan dat zij behoorden tot de rijke elite van de stad. Verschillende van de families waarvan de wapens hier te zien zijn, leverden niet één, maar twee of drie generaties Amsterdamse bestuurders. Hun rekrutering uit de rijkste handelsfamilies betekent dat bijna alle familienamen in deze zaal stevige connecties hebben met de koloniale handel.

Neem het blauw-rode schild van Ferdinand van Collen (1681–1764), helemaal rechtsonder op de muur. Op 28-jarige leeftijd werd hij bestuurder van de West-Indische Compagnie (WIC). Later bekleedde hij voor de stad functies als schepen (rechter), hoofdofficier en burgemeester. Zijn vader Ferdinand van Collen senior (1651–1735) was directeur van de Sociëteit van Suriname en als bestuurder van de WIC betrokken bij de uitbesteding van de slavenhandel aan private handelaren. Ferdinand van Collen (junior) deed begin 1749 afstand van zijn plek in de vroedschap ten behoeve van zijn zoon: Ferdinand Ferdinandsz van Collen (1708–1789). In 1766 schopte deze Ferdinand Ferdinandsz het tot representant van stadhouder Willem V als opperbewindhebber van de WIC, een hoge functie die hij overnam van de rijke koopman Thomas Hope.

De familie Van Collen was geen uitzondering. Veel vroedschapsleden bekleedden op enig moment zowel functies voor de stad, zoals burgemeester, hoofdofficier, of schepen als bij de handelscompagnieën. Egbert de Vrij Temmincken Bonaventura Oetgens van Waveren waren bewindhebbers van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC), en later burgemeester van Amsterdam. Cornelis Hop was in 1753 zowel burgemeester, als bewindhebber bij de VOC en WIC, functies die Matheus Lestevenon eveneens uitoefende.

Vroedschapskamer in het stadhuis van Amsterdam, 1790, Noach van der Meer naar Willem Kok, collectie: Rijksmuseum Amsterdam.

MOZESZAAL

Onderdeel van een systeem

Gijs Stork

Mijn voorvader Dirck de Vlaming van Oudtshoorn (1573-1643) was één van de vier burgemeesters van Amsterdam die de opdracht gaf tot het bouwen van het stadhuis van Amsterdam, het huidige Paleis. Zijn familiewapen is dan ook prominent te zien op het plafond in de Troonzaal. De Troonzaal was toen de rechtszaal van het stadhuis, waar rechters (schepenen) wetten maakten en samen met de hoofdofficier (schout) rechtspraken. Maar ook in de andere zalen van dit gebouw, waaronder in deze Mozeszaal, herken ik de namen en wapens van bijvoorbeeld Bicker, Six, Tulp en Valckenier. Een aantal van hen zijn ook mijn voorouders of aangetrouwde familie. Deze deftige en machtige Amsterdammers wilden door het afbeelden van hun namen en wapens graag hun bijdrage aan het succes van de stad laten zien.

Als je door het Paleis - of liever stadhuis, want dat was het in de tijd waar ik persoonlijk mee verbonden ben - loopt zie je overal familiewapens afgebeeld. Hierdoor kun je nu nog steeds zien wat toen het systeem was, waar de macht lag, hoe een klein clubje baantjes onder elkaar verdeelde en dat zij betrokken waren bij een veel groter systeem waar Amsterdam op dat moment heel veel geld mee verdiende. Als je door dit gebouw loopt zie je dat systeem, het systeem van macht en handel maar dus ook van wie die macht hadden.

Door de herkenning en zichtbaarheid van de familiewapens en de kennis van mijn familiegeschiedenis en de geschiedenis van de stad zijn ik en mijn hele familie steeds verbonden met dit verleden: de vertelde en niet vertelde verhalen en de minder fraaie gevolgen van de daden van de eens zo machtige bestuurders van de stad.

Wij zijn allemaal onderdeel van een systeem. De koloniale geschiedenis van Amsterdam bestond ook uit een goed lopende machine: het systeem. In het Koninklijk Paleis is dat systeem heel duidelijk zichtbaar.

Slavenschepen

Leo Balai

Wat nu de Slaapkamer van het Engels Kwartier wordt genoemd, was in de stadhuisperiode de Assurantiekamer. Dit kantoor hield zich bezig met de verzekering (assurantie) van zeeschepen en hun lading. Ook sprak de kamer vonnissen uit in het geval van conflicten over schade aan het schip of de lading. De voorstelling boven de deur stelt het verhaal van Arion voor. Arion werd, nadat hij gedwongen was om van zijn schip in zee te springen, door een dolfijn gered en weer aan land gebracht. De dolfijn was als het ware zijn verzekering die zorgde voor een goede afloop.

De West-Indische Compagnie (WIC) verscheepte allerlei goederen naar Afrika om met de opbrengst ervan Afrikaanse gevangenen te kopen. Zij werden vervolgens met slavenschepen naar de plantages in Midden- en Zuid-Amerika gebracht om daar onder dwang te werken. Het schip en de handelsgoederen werden verzekerd, maar de gevangenen niet. Dit was bewust beleid. De WIC ging bij voorbaat uit van een verlies door overlijden aan boord van ongeveer tien tot vijftien procent. De rest van de gevangenen werd met winst verkocht.

Slavenschepen waren varende gevangennissen, waar een wreed regime heerste. Nadat gevangenen gebrandmerkt waren, werden zij als handelswaar aan boord gebracht waar zij een nummer kregen. Mannen werden aan kettingen in het ruim vastgemaakt, vrouwen en kinderen niet. De matrozen waren meestal gewapend en hadden zwepen bij zich om de gevangenen in bedwang te houden. Vrouwen waren vaak het slachtoffer van verkrachtingen door de matrozen. Vele gevangenen stierven tijdens de reis en bereikten nooit de plantages. Hun lichamen werden in zee gedumpt en hun nummer werd van de lijst geschrapt, alsof ze nooit hadden bestaan. Uit wanhoop pleegden sommige gevangenen zelfmoord door overboord te springen. In tegenstelling tot Arion hadden zij geen enkele zicht op redding. In zee springen betekende altijd hun dood.

Azië en Amerika brengen de Stedenmaagd van Amsterdam handelswaar, detail van het geveltimpaan aan de Nieuwezijds Voorburgwal, ca. 1655, Artus Quellinus.

Afrika en Europa brengen de Stedenmaagd van Amsterdam handelswaar, detail van de geveltimpaan aan de Nieuwezijds Voorburgwal, ca. 1655, Artus Quellinus.

BUITENZIJD

Verborgen geschiedenis zichtbaar maken

Jennifer Tosch

Tijdens de bouw van dit voormalige stadhuis van Amsterdam werd het gebouw beschreven als "het achtste wereldwonder". Het nationaal erfgoed, geheugen en de dominante beeldvorming in Nederland richtte zich voornamelijk op de glorie van wat later de Gouden Eeuw zou worden genoemd. Zo werd Amsterdam als wereldmacht neergezet en werd een geïdealiseerde nationale identiteit geschapen. De symbolen van verovering, macht, superioriteit en welvaart die overal in het gebouw zichtbaar zijn houden dit nationale zelfbeeld in stand. De koloniale symbolen van slavernij, oorlog, uitbuiting en onderdrukking zijn ook zichtbaar, maar zijn vergeten, genegeerd, of op afstand gehouden. Door van perspectief te veranderen en door een dekoloniale bril te kijken komt een heel ander beeld van het gebouw naar voren.

Het driehoekige timpaan hoog op het gebouw, onder het standbeeld van Atlas, toont de Stedenmaagd van Amsterdam, omringd door mensen die haar goederen van over de hele wereld aanbieden. Zij, Amsterdam, wordt voorgesteld als het middelpunt van de wereldhandel: sterker nog, als het middelpunt van de wereld. Links van haar staat een gekroonde vrouwelijke figuur die Europa vertegenwoordigt. Zij houdt een hoorn des overvloeds vol fruit vast, als verwijzing naar weelde en welvaart. Achter Europa staat Afrika, een halfgeklede zwarte vrouw, vergezeld door een leeuw en een olifant. Zij wordt gevolgd door mensen die goederen meedragen, zoals ivoren slagtoenen, helemaal links in de hoek. Rechts van de Stedenmaagd van Amsterdam voert de figuur Azië een kameel aan de teugel mee. Zij brengt wierook en specerijen. Als laatste is Amerika te herkennen aan de figuren met gevederde hoofdtoeien. Hier wordt zilver en goud gewonnen en naar het midden gevoerd. Met deze overduidelijke beeldtaal benadrukt het timpaan het superioriteitsgevoel verkregen door 'de machtige Nederlandse schepen' die allerlei 'schatten' van over de hele wereld vervoerden: dieren en producten uit verschillende werelddelen. Bovendien spelen tot slaaf gemaakte mensen in dit beeld een actieve rol: zij dragen "vrijwillig" de zware goederen.

Het verheerlijkte beeld van deze periode is niet geheel verkeerd, maar wel onvolledig. Een nieuw tijdperk dient zich aan waarin geschiedenissen herschreven worden. Als we de verhalen die deze hiërarchie, romantiek en nostalgie in stand hebben gehouden, in een nieuw kader plaatsen zal in de 'toekomst voor het verleden' een meer gebalanceerd collectief geheugen en cultureel erfgoed zichtbaar zijn.

OVER DE AUTEURS

Tinde van Andel is als etnobotanicus verbonden aan Naturalis, de Universiteit Wageningen en de Universiteit Leiden. Zij is onder andere betrokken bij het ERC *Brasiliae* onderzoeksproject naar historische herbaria en botanische tekeningen uit koloniaal Nederlands-Brazilië (1630-1648).

Leo Balai is historicus met speciale aandacht voor de geschiedenis van slaven-schepen tijdens de trans-Atlantische slavenhandel. Hij is de auteur van onder andere *Geschiedenis van de Amsterdamse slavenhandel en Herengracht 502* over de geschiedenis van de Amsterdamse burgemeesterswoning.

Pepijn Brandon is hoogleraar Mondiale Economische en Sociale Geschiedenis aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Daarnaast is hij Senior Onderzoeker bij het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis. Hij deed in opdracht van de gemeente Amsterdam onderzoek naar de rol van de Amsterdamse bestuurders in de slavernijgeschiedenis.

Bert Brouwenstijn is als GIS-cartograaf werkzaam bij de Faculteit der Geesteswetenschappen van de Vrije Universiteit Amsterdam. Hij is daarnaast freelance grafisch ontwerper, illustrator en 3D-specialist.

Karwan Fatah-Black is historicus en universitair docent aan de faculteit Sociale en Economische Geschiedenis van de Universiteit Leiden en expert op het gebied van vroegmoderne globalisering en het Atlantische slavernijverleden. Hij publiceerde boeken over slavernij en koloniaal bestuur, waaronder *Sociëteit van Suriname 1683-1795. Het bestuur van de kolonie in de achttiende eeuw*.

Elmer Kolfijn is als kunsthistoricus verbonden aan de Universiteit van Amsterdam. Zijn expertisegebied is de schilder- en prentkunst uit de Nederlandse zeventiende eeuw. In het najaar van 2023 verschijnt zijn boek over de Batavenserie (1660-1666) in het Koninklijk Paleis, getiteld *De kunst van de macht. Jordaens, Lievens en Rembrandt in het Paleis op de Dam*.

Imara Limon is conservator bij het Amsterdam Museum. Recente tentoonstellingen die zij daar maakte zijn onder meer *Monument der Regentessen: Natasja Kensmil (2020-2021)* en *Koloniale Verhalen: Work in Progress (2022)*. In 2017 ontwikkelde zij de vaste programmalijn New Narratives om inclusie in het museum te bevorderen.

Gert Oostindie is emeritus hoogleraar Koloniale en Postkoloniale Geschiedenis aan de Universiteit Leiden en was tot eind 2021 directeur van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV-KNAW). Hij publiceerde vele boeken over het koloniale en slavernijverleden en de postkoloniale geschiedenis van Nederland. Oostindie leidt thans, op verzoek van Z.M. Koning Willem-Alexander, het onderzoek naar de rol van het Huis Oranje-Nassau in de koloniale geschiedenis van Nederland.

Mark Ponte is als historicus verbonden aan het Stadsarchief Amsterdam. Hij doet onder andere onderzoek naar en schrijft over de vroegmoderne migratie- en slavernijgeschiedenis van Amsterdam.

Gijs Stork is kunsthistoricus en graaft onder andere in het slavernijverleden van zijn eigen voorouders: van moederskant een reeks van voorname Amsterdamse kooplieden en regenten.

Jennifer Tosch is erfgoedhistoricus en oprichter van Black Heritage Tours in Amsterdam (sinds 2013), medeoprichter van Sites of Memory en lid van Mapping Slavery Netherlands. In haar tours wordt 'verborgen' geschiedenis zichtbaar gemaakt.

COLOFON

Sporen van Slavernij in het Koninklijk Paleis Amsterdam

Auteurs

Tinde van Andel
Leo Balai
Pepijn Brandon
Bert Brouwenstijn
Karwan Fatah-Black
Elmer Kolfin
Imara Limon
Gert Oostindie
Mark Ponte
Gijs Stork
Jennifer Tosch

Voorwoord

Claudia Hörster

Redactie

Marjan Pantjes

Fotoverantwoording

Benning & Gladkova 8, 9, 10, 16, 23, 24, 26, 29, 30
Tom Haartsen 6, 12, 16, 18, 20, 21, 32
Wim Ruigrok 4, 34

Vormgeving

Vorm de Stad, Amsterdam

Uitgever

Stichting Koninklijk Paleis Amsterdam

Bij het regelen van de auteursrechten van de illustraties is met grote zorgvuldigheid te werk gegaan. Mochten er onvolkomenheden geconstateerd worden dan zal de uitgever daarvan graag op de hoogte gesteld worden.

Het Koninklijk Paleis Amsterdam is het grootste deel van het jaar geopend voor bezoekers.

Kijk op www.paleisamsterdam.nl.

© Stichting Koninklijk Paleis Amsterdam, 2023

 **KONINKLIJK
PALEIS
AMSTERDAM**